

A KERESZTÉNY EMBER TÁRSADALMI FELELŐSSÉGE, A MUNKÁHOZ VALÓ VISZONYA ÉS A GAZDÁLKODÁSTUDOMÁNY ÚJABB IRÁNYZATAI

A felelősség fogalma alatt a gazdálkodástudomány napjainkban a gazdasági társaságok társadalmi felelősségvállalását (Corporate Social Responsibility, rövidítve CSR) érti. Ennek tartalma az Üzleti Világtanács a Fenntartható Fejlődésért (The World Business Council for Sustainable Development) szerint a következő: a vállalatok társadalmi felelőssége a fenntartható gazdasági fejlődéshez való hozzájárulás iránti elkötelezettsége, amelynek előmozdítására a szervezet a munkavállalókkal, azok családjával, a helyi közösséggel és a tágabb értelemben vett társadalommal együttműködve tesz, azzal a céllal, hogy az egyén és a közösség életszínvonalát emelje.

Ligeti György a gazdasági szereplők felelősségéről írott *CSR. Vállalati felelősségvállalás* (2007) című könyvében írta a CSR lényegéről: „Önkéntes elköteleződés a közjó fejlesztése mellett: az üzleti gyakorlaton keresztül, a cég forrásainak bevonásával. Ha a céged társadalom- és/vagy környezet-tudatos, olyan módon törekszik a jelenben sikerre, hogy nem éli fel a jövő lehetőségeit: a szociális, a környezeti és az üzleti szempontokat egymástól elválaszthatatlannak tekinti. És ezen elvek mentén alakítja kapcsolatait a tevékenysége által érintett csoportokkal (vásárlók, alkalmazottak, beszállítók – stake-holderek). A CSR-alapú vállalat jellegéből következően úgy viszonyul például a munkavállalókhöz, mint jogokkal rendelkező emberekhez és hasonlóan a környezet kincseinek megóvásához, a korrupció és az üzleti működés során felmerülő erkölcsi dilemmákhoz. Hosszú távon nyereség (fenntarthatóság) tekintetében sikeresebb a profitszerzés a kizárólagos szempontjait érvényesítő vállalkozással szemben.”

A keresztény alapelveknek a gazdálkodástudományban való alkalmazása és azok közgazdaságtudományi értelmezése azonban némileg eltér a fentebb ismertetett CSR-fogalomban meghatározottakról. A kiindulópontja ugyanis nem pusztán a humanista figyelem, az altruista elköteleződés

vagy éppen a környezettudatosság, mint értékválasztás, hanem maga a Teremtés Ura: Isten. Míg a „profán” társadalmi felelősségvállalás elkötelezettjei a világunk és az embertársaink életminőségét és utódaink jövőjét tartják szem előtt, addig a „hívó” szemlélet világunkra mint Isten által teremtett világra, embertársainkra mint Isten-képmásokra tekint. Mindezek alapján pedig ez utóbbi erkölcsi kötelességként jelöli meg követőinek a közreműködést a Teremtő műve marandóságának elősegítésében, mégpedig Isten szándékai és teremtő akaratának tiszteletben tartásával, s annak részeként mind a természet, mind az abban „eszes lényként” élő emberek értéként való kezelésében.

Noha a katolikus egyház a szociális kérdésre csak az elmúlt százhusz esztendőben adott egyértelmű és megfelelően argumentált útmutatást híveinek, a gazdálkodásról és annak keresztény erkölcsi tartalmáról és kívánalmairól már az ősi egyházi hagyomány is adott át tanítást.

A negyedik századi Nagy Szent Vazul – Baszileiosz püspök – (329–379) bizánci egyházatya, kappadókiai főpap, a keleti monachizmus alapítója szerzetesek számára írt életszabály-gyűjteményének harminchetedik és negyvenharmadik fejezetei közötti egysége tartalmazza a szerzetes gazdálkodási tevékenységére vonatkozó szabályokat. A szövegből kiderül, hogy a szerzetesek elsődleges feladata ugyan az imádság, mégis szükséges dolgozniuk is, sőt a megtermelt árukat (legyen az termesztett növény, vagy előállított cipő, ruhadarab) értékesíthették, a jövedelmet azonban nem a saját hasznukra, hanem a rászorulóknak segítésére kellett fordítaniuk.

A szerzetesi életkörülményeket szabályozó püspök kiemelten hangsúlyozza, hogy „a munkában mindenkinek csak egyetlen célkitűzést, a rászorulóknak segélyezését kell szem előtt tartania, nem pedig a maga szükségleteit. Így lehet elkerülni az önzés vádját s ugyanakkor a felebaráti szeretetért elnyerni az Úr áldását”.

Ugyanezt az alapelvet fogalmazta meg a nyugati egyházatya, Szent Ágoston (354–430) hippói püspök ötödik században írt regulájában is, amelynek harmincegyedik pontja a következőket mondja ki. „Senki se dolgozzék magának, hanem minden tevékenységetek a köz javára irányuljon, sőt nagyobb buzgalommal és vidámabb készséggel, mintha egyedül csak magatoknak csinálnátok valamit.”

Az ókori kereszténység egyházatyáinak reguláját követő szerzetesek évszázadokon keresztül a főntebb leírtak szellemét igyekeztek – és igyekeznek

napjainkban is – megvalósítani a mindennapjaikban. A gazdálkodáshoz való ilyen viszonyulás – amely szerint célja egyrészt a szükségletek kielégítése, másrészt viszont a rászorulóknak segítése és a közjó előmozdítása – hatott a monostorok falain kívül is és meghatározta az egész keresztény világnak a gazdasági termeléshez való viszonyát.

A tizenhatodik században a kereszténység megújítását zászlajára tűző spirituális és társadalmi – később politikai és gazdasági – mozgalom, a reformáció is kiemelt kérdésként kezelte az ember és a gazdaság világa viszonyrendszerét.

A tizenkilencedik–huszadik század fordulóján alkotó Max Weber (1864–1920) úgy vélte, hogy a protestáns etikai struktúra követelményelvűsége eredményezte azt, hogy a modernitás gazdasági rendszereiben – amelyekben a termelés jelentős részét adta az ipar és a kereskedelem – a reformáció hívei sikeresebben boldogultak, mint a „konzervatívabb” katolikusok. Mint azt *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című művében megfogalmazta: a protestánsoknak a kapitalista jellegű gazdaságokban betöltött szerepének egyrészt történeti, másrészt etikai okai vannak, hiszen a protestantizmusban érték a tudás és a képzettség, valamint a protestáns polgárság, mint történelmileg kialakult társadalmi réteg, eleve rendelkezett olyan felhalmozással, amely lehetővé tette számára a tárgyi- és pénztőke, valamint a kulturális tőke szinergiáját, ezzel pedig erőforrásainak multiplikálását.

A gazdasági tevékenység fókuszában a katolikus értelmezés szerint mindig az ember áll, így az szükségszerűen személyes. Ez egyrészt azt jelenti, hogy személyes közreműködés szükséges a munka elvégzéséhez, másrészt pedig azt, hogy a munkaadó és a munkavállaló között személyes és szabad elhatározáson alapuló, az emberi méltóságot tiszteletben tartó kapcsolatnak kell lennie. A munka kétségtelenül szükséges, hiszen az teszi lehetővé, hogy az egyén az életét fenntartsa és továbbadja.

Boldog XXIII. János (Giuseppe Roncalli [1881–1963]) pápa (1958–1963) – természetjogi alapon – megfogalmazta, hogy a magántulajdon léte biztosítja azt a kapcsolatot a személy és munkája között, amely által átérzheti a tevékenysége révén ráarakódó felelősséget is, hiszen „a magántulajdon a munka termelékenységéből nyeri folyamatosan a maga erejét és abban leli magyarázatát”.

A gazdaság rendszerében mindenki szereplő: akár fogyasztóként (vevőként), akár termelőként, illetve szolgáltatóként (eladóként). Az egyén legin-

kább munkavállalóként jelentkezik, aki tudását, tapasztalatát, emberi jellegeből fakadó erőforrásait értékesíti a munkaerőpiacon. Ennek ellenértékét bérezés útján kapja meg. A fizetség megállapításának alapvető keresztény szempontjai: elsősorban az emberhez méltó életkörülmények garantálása, másodsorban a vállalkozói haszon biztosítása. Amint Joseph Ratzinger (*1927) (2005 és 2013 között XVI. Benedek pápa) megfogalmazta „a fizetésnek, amely nem szemlélhető áruként, lehetővé kell tennie a dolgozó és családja számára hozzájutást az anyagi, társadalmi, kulturális és szellemi síkon valóban emberi életszínvonalhoz.”

Mint Virt László szociológus *Katolikus társadalmi alapelvek* című munkájának a gazdasági etikáról szóló fejezetében olvasható, mind a makrogazdaság, mind a mikroökonómia szintjén önkorlátozás kell, hogy jellemezze a rendszereket, a szervezeteket, a vállalatokat, a gazdasági élet valamennyi szereplőjét. Az önkorlátozó gazdaság – szemben a korlátokat nem ismerő és saját eredményét, illetve teljesítőképességét a folyamatos (közgazdaságilag egyébként tarthatatlan) növekedésben értelmző szabad verseny kapitalizmussal – ismeri saját korlátait és tudatosan annak keretein belül mozog. Mit jelent ez a gyakorlatban? Azt, hogy tisztában van azzal, hogy a gazdaság mint rendszer van az emberért, nem pedig az ember a gazdaságért, s azzal is, hogy az egyén szükségleteinek kielégítése nem mehet sem a közösség, sem a többi ember jogos érdekének rovására. Ennek jegyében a gazdaság tevékenysége során a közjót kívánja előmozdítani, az egyén személyes boldogulásával összhangban, az esélyegyenlőség és a szubszidiaritás (mint közösségi döntéshozatal és önszerveződés) alapelveit szem előtt tartva.

VI. Pál (Giovanni Battista Montini [1897–1978]) pápa (1963–1978) *Octogesima adveniens* (1971) kezdetű apostoli levelében hangsúlyozta a következőket. „A gazdasági tevékenység egyrészt ugyan szükségyszerűség, de ha az emberi személyiség szolgálatában áll, akkor igenis eredményezheti, hogy általa »a testvéri szeretet virágozzék; lehet mintegy látható jele az isteni gondviselésnek«, alkalmat nyújt arra, hogy az emberek között konkrét cserekapcsolatok jöjjenek létre, hogy egymás jogait elismerjék, hogy jót adjanak s kapjanak, hogy az ember méltósága a munka által növekedjék. A gazdaság, még ha hasonlít is holmi csatatérre, ahol ellenséges seregek csapnak össze és kerekednek egymás fölébe, azért képes elősegíteni a párbeszédet is, képes felszítani a segítő együttműködés szellemét. A gazdaságnak

azonban ugyanakkor megvan az a veszélye, hogy mértéken felül elszívja az erőket és elnyeli a szabadságot.”

Ahogy a gazdaság működésének, úgy a gazdasági fejlődésnek is az embert kell szolgálnia, hiszen az kiterjed az anyagi és a szellemi körülmények alakulására, így az életmód, a kulturális szféra, a politikai és mentalitásbéli jelenségek változására is. A gazdasági növekedésnek mindig az emberért kell megvalósulnia és az ember ellenőrzése alatt kell állnia. Ellentétben a totalitárius politikai rendszerek materialista szemléletével, amelyben az „emberanyag” nem számít másnak, mint a bármikor pótolható, illetve helyettesíthető erőforrások egyikének.

Az embert – mint gazdasági szereplőt – nem individualista, hanem perzsonalista alapon közelíti meg a keresztény gondolkodás. Nem az egoizmus alapján (amelynek értékdualja a kisebb kár – nagyobb öröm elve), hanem az egyén egyedisége, megismételhetetlensége, Isten képmására alkotottsága, s nem utolsó sorban közösségi és társas lény jellege talaján. Ebből kiindulva a gazdasági tevékenységnek az ember szabadságát, felemelkedését és kiteljesedését kell szolgálnia úgy, hogy a vállalkozás és a munkahelyek egyrészt értékteremtő egységek, másrészt önálló személyek szabad társulásai legyenek, s inkább működjenek személyegyesítő szervezatként, mint személytelen tőkeegyesítő organizációként.

Az előzőekben leírtak alapján tehát a gazdasági tevékenység hajtóerejének annak a törekvésnek kell lennie, hogy az egyén kiteljesítse önmagát. Abraham Maslow (1908–1970) közismert motivációs piramisa alulról felfelé haladva a következő szükségleteket tartalmazza: fiziológiai-biológiai – biztonság – szeretet és valahová tartozás – megbecsülés – önmegvalósítás. Általában az ebben a sorrendben szereplő, egymásra épülő szükségletek egymást feltételezik, vagyis amíg a piramis alacsonyabb szintjén álló nincs kielégítve, addig a magasabb sem lehet.

Az emberi cselekvésnek (így a gazdasági tevékenységnek, munkavállalásnak, vállalkozásnak stb.) a célja tehát – az önfenntartáshoz nélkülözhetetlen alapvető fiziológiai és biológiai szükségletek kielégítésén túl – végső soron mások (a közösség) megbecsülésének kivívása, illetve a saját személyiségünkben fakadó céljaink elérése, ezáltal mintegy megvalósítva saját magunkat. Keresztény dimenzióból mindez kiegészül azzal, hogy a végső cél a megfelelés Isten akaratának, az üdvösség. Az emberi szükségletek maslowi piramisa csúcsának (a közösség megbecsülése és az önmegvalósít-

tás) keresztény tartalma Isten, mint legfőbb közjó – amelyre Aquinói Szent Tamás (1224–1274) szerint minden helyes erkölcsi cselekvésnek irányulnia kell – nélkül értelmezhetetlen.

Helen J. Alford és Michael J. Naughton *Menedzsment, ha számít a hit. Keresztény társadalmi elvek a modern korban* (2009) című munkájában megkülönbözteti a valódi jót a látszólagos jótól. A valódi jó az, aminek elérése kiteljesít és betölt bennünket, míg a látszólagos jóról feltételezzük, hogy elérése a teljesség élményét adja, azonban bekövetkeztek a cselekvés remélt hatása elmarad. Az üzleti siker – vagyonnövekedés, eszközgyarapodás, profit stb. – látszólagos jó marad mindaddig, amíg nem a valódi jóra – a közjó, s általa Isten elérésére – irányul. Mint a szerzőpáros könyvében olvasható: „Ha látszólagos javak elérését tűzzük ki célul, akkor egy szűk univerzumban maradunk, amely nem esik egybe a közjó nagyobb univerzumával. Mivel pedig a közjóért Isten kezeskedik, s mivel Isten a jóról alkotott felfogásunk alapja, Ő az a forrás, amelyen minden tevékenységnek nyugodnia kell.”

A Magyar Katolikus Püspöki Kar a rendszerváltozás utáni gazdasági, társadalmi és politikai helyzetre reagáló *Igazságosabb és testvériesebb világot!* (1997) című szociális körlevelében már több mint másfél évvel ezelőtt megfogalmazta, hogy a magyarországi gazdaságnak a fenntartható fejlődés és a mérséklő hatású önkorlátozás jegyében van esélye egyrészt a sikerre, másrészt a kiegyensúlyozott viszonyokkal bíró gazdaságszerkezet kialakítására.

„A gazdasági növekedés hagyományos mutatói (mint például a bruttó hazai termék, a bruttó nemzeti termék, az éves növekedési ráta stb.) – olvasható a püspökkari dokumentumban – nem fejezik ki sem az ország valódi gazdasági fejlettségét, sem pedig a természeti erőforrások kimerülését. Az ilyen mutatók növelésére való kizárólagos törekvés vezetett világszerte a környezet és az élet minőségének romlásához. A valódi, »fenntartható« fejlődés feltételeinek megteremtéséhez s irányának kirajzolásához szükség van a nemzetgazdaság új számbavételi rendszerének kidolgozására és az eredmények új mutatóinak felhasználására.

A katolikus társadalmi tanítás egyfelől elismeri a gazdaságnak mint a társadalom egyik szférájának önállóságát, sajátos mozgástörvényeit; másfelől azonban a leghatározottabban elutasítja azt a felfogást, amely ebből a viszonylagos önállóságból kiindulva nem ismer más mércét a gazdaságban, mint az egyének és csoportok önös érdekeinek érvényesítését.”

Az előbbieken már idézett Helen J. Alford domonkos nővér, a római Pápai Szent Tamás Egyetem professzorának munkássága és képzési terve alapján a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola és a Budapesti Corvinus Egyetem 2010 szeptemberében indította el közösen a *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban* (KETEG) elnevezésű főiskolai szintű szakirányú továbbképzését.

A képzés célja – mint a keteg.hu honlapról kiderül – „olyan gazdasági és más területeken (például jog, politológia, kommunikáció, orvoslás, pedagógia, mérnöki és humán) működő szakemberek képzése, akik a magyarországi vagy külföldi versenyszféra vagy non-profit szektor területén hivatásuknak tartják a közjó és a teljes emberi fejlődés lehetőségének megteremtését és megvalósításának előmozdítását. A képzés során általános műveltséget szereznek a társadalom-tudományok területén, és egy olyan keresztény társadalmi – gazdasági szemléletet sajátítanak el, amelyet az »Egyház társadalmi tanítására« alapoznak, s szakterületükbe integrálnak”.

A keresztény etikai elveket alapul vevő alternatív közgazdasági szemléletet a magyarországi gazdálkodástudományban és a hazai üzleti életben megjeleníteni kívánó Baritz Sarolta Laura domonkos szerzetes, főiskolai tanár (Sapientia Szerzetesi és Hittudományi Főiskola) tudományos és publicisztikai munkásságában kifejtette, hogy az egyház társadalmi tanításának négy pillérére kell alapozni a keresztény szellemű gazdálkodást is. Ez a négy alappillér pedig: az emberi méltóság, a szolidaritás, a szubszidiaritás és a közjó.

Baritz Sarolta Laura az igen.hu katolikus honlapnak adott interjújában fogalmazta meg a következőket a keresztény társadalmi elvek gazdaságban való megjelenésének lehetőségeiről. „Az emberekben megvan az alapvető vágy a jóra, sokat beszélünk manapság a fenntarthatóságról, a túlélésről, válságról, változtatni akarásról. Sokkal élhetőbb egy olyan társadalom, ahol az emberek kooperálnak, bíznak a másokban és békében élnek egymással, de egy vállalat is sokkal hatékonyabban működik, ha ezek szerint az értékek szerint rendezkedik be. Ez a változás semmilyen pénzbefektetéssel nem jár. A profit nem cél, hanem eszköz kell, hogy legyen; a cél maga az ember. A profitot nem kell elúzni, csak más szemlélettel kellene megközelíteni. Ne a maximális, hanem az optimális profitot keressük. Azt, ami optimális ahhoz, hogy az ember kiteljesedhessen.”

Isten szándékainak végrehajtására, a közjóra alapuló, az ember méltóságát szem előtt tartó, a fenntartható fejlődés iránt elkötelezett és az esélyegyenlőséget tevékenyen előmozdító keresztény etikai elveknek mind elméleti (a gazdálkodástudományban), mind gyakorlati (az üzleti életben) képviselője és megjelenítője fontos feladat. Ezek célja pedig nem más, mint a Teremtő által alkotott világ fennmaradásának és az abban a Teremtő által alkotottan élő ember kiteljesedésének előmozdítása.

Immár öven esztendeje, hogy megfogalmazta a katolikus egyház tanítóhivatala a második vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű apostoli konstitúciójában (1965), hogy a gazdálkodási tevékenységnek nem önmagában a javak előállítását, hanem azoknak az ember szolgálatába állítása a célja, kiemelve, hogy az emberek és a közösségek boldogságának elősegítése nem más, mint Isten terveinek előmozdítása.

„Napjainkban, tekintettel a népesség növekedésére és az emberiség fokozódó igényére, sokkalta jogosabb, mint valaha, a mezőgazdasági és az ipari termelés fokozására, valamint a szolgáltatások növelésére törekedni. Támogatni kell tehát a műszaki fejlődést, az újjító szellemet, a vállalkozások létesítésére és bővítésére irányuló törekvést, a termelőmódszerek korszerűsítését és a termelésben részt vevők erőfeszítéseit, vagyis mindent, ami a gazdasági haladást szolgálja. Csakhogy a termelés alapvető célja nem a termékek halmozása, sem pedig a haszon vagy a hatalom, hanem az ember szolgálata. Mégpedig a teljes ember szolgálata, amely tehát tekintetbe veszi egyfelől az anyagi szükségleteknek, másfelől pedig az értelmi, erkölcsi, lelki és vallási életnek igényeit. Azt mondtuk: az ember szolgálata, tehát minden emberé, minden embercsoporté, faj vagy világrész szerinti megkülönböztetés nélkül. Következésképpen a gazdasági tevékenységet saját módszerei és törvényei szerint, de az erkölcsi rend kereteinek tiszteletben tartásával kell gyakorolni, hogy beteljesedjék Istennek az emberre vonatkozó terve.”

Felhasznált irodalom

Irodalom

- Alford, H. J. – Naughton, M. J. (2009): Menedzsment, ha számít a hit. Keresztény társadalmi elvek a modern korban. Ford. Árokszállási Z. Kairosz Könyvkiadó, Budapest.
- Gulyás L. (2009): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In: Gulyás L. (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyi-tervig. JATE Press, Szeged.
- Ligeti Gy. (2007): CSR. Vállalati felelősségvállalás. Kurt Lewin Alapítvány, Budapest.
- Igazságosabb és testvériesebb világot! (1996) A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia szociális körlevele. Budapest.
- Luther, M. (1983): Asztali beszélgetések. Ford. Márton L. Helikon Kiadó, Budapest.
- Nagy Szent Bazil (1991): Életszabályok. I. köt. [Nagy Szent Bazil atyánk bővebben kifejtett szabályzata kérdések és feleletek formájában, 4. század] Ford. Orosz L. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza.
- Somfai B. (1995): Szabadidő és ünneplés. A munka és a játék keresztény értelmezése. In: Szociális etika. Szöveggyűjtemény. Szegedi Hittudományi Főiskola, Szeged. 117–127.
- Szent Benedek (1995) regulája. Ford. Söveges D. Bencés Kiadó, Budapest.
- Szent Ágoston (1992) regulája. Ford. Puskely M. K. Szent István Társulat, Budapest.
- Virt L. (1999): Katolikus társadalmi alapértékek. Márton Áron Kiadó, Budapest.
- Weber, M. (1982): A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. In: Uő: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások. Ford. Gelléri A., Józsa P., Somlai P., Tatár Gy. Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 27–290.

Internetes hivatkozások

- XXIII. János pápa (1961): Mater et magistra. Ford. Dér K. <http://tarsadalomformalas.kife.hu/xxiii-janos-papa-mater-et-magistra/> (A letöltés időpontja: 2014. március 2.)

- VI. Pál pápa (1967): *Populorum progressio*. Ford. Dér K. <http://tarsadalomformalas.kife.hu/vi-pal-papa-populorum-progressio/> (A letöltés időpontja: 2014. március 2.)
- Ratzinger, J. (1986): *Libertatis conscientia*. Ford. Horváth P. <http://tarsadalomformalas.kife.hu/a-hittani-kongregacio-libertatis-conscientia/> (A letöltés időpontja: 2014. március 2.)